

**Crucis signū**  
plus suppetit. Nam hoc salutare signum reuera fuit ( et quidem istud & in-  
credibile dictu, & cogitatu planè admirabile ) quod solum simulac in tem-  
pore uius fuit, omnes cōmentitas fabulas que ab initio de eis cōficiā fuisse, &  
omnium oculis subiecī: & sic ut errorē tenebris obruit, & obliuione, sic  
men mente sola perceptū quo hominū animi illustrātur, unum uidelicet ac  
uerum Dēū omnibus patefecit. Quocirca quisq; ad Dēū opt. max. totus co-  
uersus, in mortuorū simulachrorū uultus expūit, execrabilis ritus quibus  
dāmones coli solebant, pēdibus cōculat, inueteratum errorē à maioriis  
traditum irridet. Qui autē Sacratū literarum quāsi scholas ubiq; hominibus  
aperiunt, hi illos perquā salutaribus præceptis eruditum, ut deinceps neque  
creaturam quā oculis corporis cernit, supliciant ac uenerētur: neq; obu-  
tu sursum ad solem, lunā & stellas sublatō, in eorum admiratione heterer:  
sed qui supra has rēs domiciliū habet, quiq; sub aspectū non cadit, eum cō-  
ditorem uiuērī fateātur, eum folum cultū & ueneratione prosequi dīcat.  
Istud igitur eximū & admirabile Crucis signū tot tantorum bonorū  
hominib;. caula extitit, cuius ui & facultate, quā prava erant, sublata sunt:  
qua autem ante nō erant, iam apud omnes claris pietatis radis cluent. Nā  
præcepta monita, hortationes ad uitam modētē pieg degendā, omniū gē-  
tium auribus inculcantur, ipseq; Imperator idem ipsum prædicat. Atq; hoc  
certe cum primis admirandum uideatur, quōd tantus ac tam præpotens prin-  
ceps, uel summi Imperatoris Dei propheta clarissima uoce uiuērō mun-  
do clamatio mēscij qui sunt in ipsius ditione, quicq; ipsius cura operaq; alii  
duē pascuntur, ad ueniētē cognitionē inuitat. Quinetiam in media regia,  
non ut ante fieri solet, struita ac uanē impiorū hominū turbā, sed sacerdotes  
& admīnistrī Dei pietatis insignibus egregiē ornati, præclaris hymnis de-  
cātatis cōuentus celebrant: unus Deus moderator uiuēritatis, omnibus an-  
nuntiat. Euigelicus sermo, qui omnia bona nobis pollicetur, humanum  
genus Deo omnium rectori coniungit: Patrem cælestēm filijs suis, qui sunt  
in terra, propitiū & beneuolum elef ostendit. Eum chori triumphalibus can-  
tilenis cūiulg; generis celebrant: eum uiuērū mortalium genus una cū  
cælestibus angelorū turmis resonat: ei animi rationis cōpōtes, corporibus,  
quibus circumclusi sunt, tanquā instrumentis musicis, hymnos decoros &  
eximios, diuinās q; laudes concinunt. Quinetā qui Occidentem incolū,  
pariter cum his qui in locis uersus Orientem habitant, ad eum eodem  
temporis momento collaudandū, ipsius præceptis perdocti sunt. Et qui uersus  
Boream domicilia rerum suarū collocarunt, simul cum illis qui regiones uer-  
sus meridiem acolunt, uno concentu eum prædicant, plū uiuēndi genus  
consecrantur, tñdem moribus et institutis instructum: unum Deum pa-  
trem omnium gubernatorem prædicatione effundunt: unigenitum eius filiū.  
Seruatorem nostrum, omniū bonorum authorem profundunt: unum  
etiam Imperatorem, orbem terrarum moderatorē, piosq; eiusq; filios  
Cæsares agnoscunt. Iste uero, non alter atq; sapiens gubernator in alto lo-  
co constitutus, sublimis trānat, æuumq; nostrum regit: ac recto cursu ince-  
dens, clauim tenet: & omnes qui ipsius parent imperio, secundo uento  
ad tutum & tranquillum portum perducit. Atq; Deus ipse, qui summus  
omnium Imperatorest, ut in hac uita dextera sua ad opem illi ferendā cel-  
tus demissi, omnium inimicorū aduersariorūq; effectū uictorem, imperij  
que principatū longinquo annorum circuitu amplificauit: sic post di-  
cessum ē uita, illum bonorum multo præstabiliorum particeps facturus  
est, recq; ipse promissa sua ei cumulate præstatum: de quibus accurate  
differe p̄fens tempus non finit, sed usq; eo expectandum, quod illi fu-  
erimus profecti: quandoquidem cælestis præmia, neq; mortalib; oculis pos-  
sunt,

**Regie Con-**  
**stantini disci-**  
**plina.**

sunt, neque auribus corporeis omnino comprehendunt. Sequitur iam ut tibi, ( Constantine uictor illustrissime ) in hac tua regia, diuinatum arcanarumq; literarum misteria de summo omnium Impe-  
ratore, Deo tradita, ex scripto recitemus, non quo te rebus sacris instrua-  
mus, qui sapientia à Deo didiceris: neque quo tibi secreta Dei aperiamus qđ  
silia, cui Deus ipse multo ante quām nos uerba apud te facere aggredi-  
sum, non ab hominibus, neque per hominem, sed per ipsum. Chilium  
communem omnium seruatorem, perquæ diuinam lumen uisionem, quæ  
sapientiū tibi illuxerit, occultas inuolutas quæ sacrorum mysteriorum  
notiones patefecerit, referantq; : sed quōd imperitos homines ad lucem  
cognitionis deducamus, tuorumq; pie, & sancte factorum rationes cat-  
ias, ignari & inscijs perspicue proponamus ad contemplandum. Nam  
tamētī quæ ad summi huīs uiuēritatis moderatōris Dei cultum &  
hōnōrem illustrandum indes per totum orbem terrarum à tua uirtute pra-  
clarē geruntur, omnium mortalium celebrantur sermonibus: tamen mo-  
numenta quæ in nostra patria, Palestinam dico, inquit ea ciuitate & unde <sup>Hierusalē.</sup>  
salutaris Dei sermo uelut ex fonte ad omnes homines profluit, sunt tuo  
propugnatori ac seruatori ad gratias illi agendas collocata: trophaeaque  
victoria contra mortem parte in ecclēsīs & templis Deo consecratis ere-  
cta: excelsa denique, eximia, magnifica, & uere regalia opera extua re-  
gali mente proœcta, & ad salutarem immortalitatis memoriam extorta,  
caula, quæ te ad ueram pietatem colandam impulerit, in luce atque in  
oculis omnium desigunt. Atque ut alij uirtute & instinctu faci Spiritus  
illuminati, res uerē diuinās intelligunt, agnoscuntq; teq; iure propterea  
& admirantur, & beatum prædican, quod mens tua & appetitio ad has  
res gerendas diuinitatis incitata fuit: sic nonnulli, qui sunt rerum diuinarum  
penitus ignari, institutum tuum pro inscijs, ludibrio & cachinno ducunt  
quippe indecorum, & minime omnino consentaneum putant, ut tam pot-  
ens Imperator suum studium & operam ad monumenta ac sepulchra cor-  
porum mortuorum construenda conferat. Quinetiam dixerit aliquis,  
An non fatus eset patrios ritus & instituta seruare, & heroas ac deos qui  
singulis gentibus coluntur uenērari, eos q; minimē illarum calamitatum  
caula, quas nuper accepērunt, aut detestari, aut fugere? Aut enim illos pe-  
tineatque hunc <sup>3</sup> præfert, cum earundē calamitatum cum illis sit <sup>3</sup> Christum  
participes in deos reponere, debemus: aut si illi propterea sint abiecti  
quōd rebus incommodis & aduersis, ut caput hominum fert, obnoxij  
sunt, eadem de isto sententia merito ferenda est. Ita fortasse aliquis eo-  
rum, supercilij admodum contractis, dixerit: qui quidem & sua opinio-  
ne libi uideat sapiens, & suam inanem insolentiam arroganter ostentat.  
Atque bedignus clementissimi patris filius, Dei sermo, non huic solum,  
sed alijs omnibus qui per errorem lapisiunt, inscitiam condonat: a quo e-  
stiam pie exercitationis & doctrinæ præcepta, per uiuērū orbem dis-  
seminata: a quo homines in regionibus quibuscumque, in uicis, agris, solitudi-  
nibus & ciuitatibus habitantes, undique ad diuinarum rerum discipli-  
nam perdescendāt enixē acserbiti: a quo tanquam à misericordi serua-  
tore & medico animalorum. Graci simul & Barbari, sapientes & insciens-  
tes, pauperes & diuites, serui & domini, príncipes & subiecti, impij,  
iniusti, imperiti, flagitiosi, blasphemū ad Dei cultum accedere, matu-  
rateque iusisti. Nam scelerum quæ iam antē admirerint, le oblitterū,  
denuncians, clara uoce sic clamat: Venite ad me omnes qui laboratis, &  
onerati esitis, & ego reficiam uos. Et rufus: Non ueni uocare iustos sed  
peccatores ad penitentiam. Causamq; adiungit: Non enim est opus ualen-  
tibus

tibus medico, sed malehabentibus. Et alibi: Nolo mortem peccatoris, sed ut se peniteat. Hinc uero ei qui causas rerum suprapositarum peruidet, cogitatio subiectum ad assentiendum solum imperatorem nostrum in instanti quodam, qui supra hominem putandus est, res diuinis didicisse: tum ad modum pietatis eius uehemeter admirandum: tum ad credendum, illum non sine impulso diuino, immo uero Dei optimi maximae reuera atflatu, catus specta tum fastidium, bonorumque ministerium se esse gloriatur, in monumento illo salutis & immortalitatis extruendo operam & laborem suum collocasse. Hac tibi, Imperator potestissime, grata in primis & iucunda esse pro certo persuasus reuera & religiosus abs te gestarum rationes causasque hoc presenti sermonem omnibus explicare constitui, quippe optauit me esse & metis tuas interpretari, & quae sunt in animi tui sanctissimi, quo omnia illa quae discenda sunt, impertiam cuique desiderio flagranti cognoscendi uerba ac promissa uirtutis Dei, & Seruatoris nostri, propter quem ille qui erat ante omnia secula, uniuersitatisque curam & moderationem habebat, tandem a celo ad nos descendit: propter quam naturam humanam induit, propter quam denique morti se obtulit, nam non solum uitam immortalis, quae deinceps futura est, & a mortuis resurrectionis, causas ueritatem cerras demonstrationes, perspicuaque documenta illis qui adhuc earum rem cognitione egeant, monstrauit. Verum tempus postulare uidetur, ut hoc loco de his differere ingrediamur. Illi quidem qui cultu fabricatoris mundi & uniuersarum rerum moderatoris Dei, ad res ab eo procreatam transstulerint, & solem, lunam, ceterasque mundi partes, atque adeo prima elementa, terram, aquam, aerem, ignem partueneratione cum eorum effectore & opifice obseruarint, resque istas appellariunt: deos, que neque exitissent unquam, neque essentiam non habuissent, nisi uerbo Dei quo mundus conditus est, in lucem edita fuissent, perinde fecisse milii uidentur, at qui hic qui architectu[m] magnificorum operum quae in regia cernuntur, cōtemnunt, & tecta, muros, picturas quoque in eisdem magna colorum & artificij uarietate collustratas, inaurata etiam opera, lapidumque calaturas admiratur. Illisque ipsis tum honore artificis, tum nomine attribuit, cum aequum & consentaneum sit non rebus illis sub aspectu subiectis, sed soli earum architecto causam admirabilitatis ascribere, et multiplicia esse sapientie opera confiteri, eumque solum sapientem, qui tam multis operib[us] ut talia sint causa & author existat. Quinetiam illi nihil a pueris admodum infantibus differre uidentur, qui lyra septem chordarum instrumentum, suauem plane cōcentum fundens, admiratur: compositionis autem quae in eo cernitur, inventore & artificem minimem propter sapientiam suspicuntur, aut qui neglecto duce, qui in bello gerendo uictoriam author fuit, hastam & scutum triumphalib[us], cotonis decorare studierunt qui in ciuitate forus, plateas, aedificia, templa inanima & gymnasia pari honore afficiunt, cum potente rege qui tam illustris & regale ciuitatem condiderit: praeferunt cū non columnas, neque lapides, sed sapientem cōditoris, quia tale opus construendu[m], & praeclaris instituendu[m] legibus curauerit, suspicere uenerant que oporteat. Eodem modo illi qui hoc uniuersum oculis corporeis contemplantur, non soli, neque lunae, neque ulli alijs corpori coelesti causam illius debent attribuere sed hac omnia sapientia opera cōfiteri: horum effectore & opificem celebrare, eum honore & cultu prosequi, alijs rebus uniuersis preponere, & ex istarum rerum aspectu summum omnium moderatorem Dei sermonem, qui non amplius oculis corporis cerni potest, sed sola mente sincera ac pura percipitur, cū omni animi affectione ac studio diuinis laudibus ornare, sanctaque & auguste colere. Nam nemo aliquando sapientis & periti uel ocularis, uel caput, uel manus, uel pedes, uel reliquias partes, quae in humano corpore h[ab]ent, sapientes dixerit: tantu[m] abest ut palliū quo circuuerit, aut dominus supellectilem, aut alias res ad usum necessarias, sapientes appellantur, sed prudens

prudens quisque mentem ab oculis & aspectu seclusam admirari & suspicere voluerit. Quia ratione inducti, unigenitum Dei sermonem, quem nullus oculi sermocolorum sensus & obtutus capere potest, quique hanc uniuersitatē & decora unigenitus specie exornat, & prouidentia moderatur, prae operibus totius mundi in certis Christus, rendi sensum incurrentibus (quaecunque corpora sunt, & ex una eademque ratione omnium) in summa admiratione habere debemus: quem omnium totiusque unicitor, omnem essentiam longissime superans, ex se ipse genuit: ducet & gubernat. huic uniuersitati praefecit. Nam cum fieri non posset, ut h[ab]et sicut natura & fragilis corporum essentia, naturaque animantium rationis participium ad Deum patrem rectorem uniuersi, propter incredibilem illam excellentiam, qua ab eo superatur, appropinquaret: ille enim ingenitus est, longissime supra huius uniuersitatis uerticem situs, qui uerbis exprimi, ad quem accedi appropiatur, non potest, qui lucem inhabitat inaccessibilem, ut Sacra loquuntur litera: haec autem ex nihilo cōcreta est, longissimo & maximo interuallo ab illa natura quem minimem genita fuit, distincta diuisaque non sine causa Deus pater moderator uniuersi, utpote clementissimus, dominum & potentissimum eius unigenitū sermonem, qui proximus & intimus illi est qui arcanorum eius cōsiliorum participes est, qui se ad nos a summo illo paradisi fastigio delapsos benignissime demisit, nostraque natura fuit quadammodo cōformatus, mediatorē interposuit. Nam neque pium sanctum ueruera fuisset, illum sumum omnium gubernatorem, Deum patrem, cū caduca materia, mortalitate corporis natura copulasse. Quapropter Dei sermo huius uniuersitatis gubernacula promiscue suscipiens, eiusque quasi habenas manu prehēdens, facultate quadam diuina, & ab omni cōcretione mortali libera regit, dicit, & quatenus ipsi videatur contentaneū, summa cū sapientia moderatur, huius sermonis uis ac potentia hinc liquidō constare poterit. Nam si illae mundi partes, quas prima elemēta uocare solemus, terram dico, aquam, aerem, ignem, quasque oculis cernimus, eadē per se cōstant: si una omnibus rebus subiecta essentia, quām τύπος οὗτος, id est omnium capacem, cū matrem, quā denique nutricem philosophi, in his rebus describēdis diserti, appellare cōsueuerunt: si eadem ipsa forma ac specie careat, si omnino anima rationisque expers sit, unde ornatus, dixerit aliquis, ei ingeneratur? Vnde elementorum in ea distributio: unde rerū contrariarū cōcurlus & coharentia: quis grauem terrae molē in humida natura natare uehique praecepit? Quis naturā aquarū deorsum labentē, retro cōtrario motu cieri, & sublimem in nubibus ferri cōpulit? Quis ignis naturā & uim sic cōpressit, ut in lapidibus delitesceret: quisque eam cū rebus natura cōtrarijs cōmischuit? Quis frigidū aerem cum uirginea copulauit, pugnacque mutua dirempta, eas res quali reduxit in gratiam? Quis mortale genus successionis serie excogitata, ad immēsum ætū instar uitæ immortalis propagauit? Quis ita mare & foemina formauit, quisque ambos sic uno consensu colligauit uinculo, ut omnia animalia ab illis principium sui ortus ducerent? Quis semē, cuius natura caduca, feeda & fluxa est, ita immutauit, ut animalis ab eo ederetur? Quis has res omnes, aliasque infinitas, quae multo plus habent admirationis, etiam adhuc efficit? Quis singulis diebus, atque adeo horis, harum rerū ortus maturitatesque occulta & recōdita uiri perficit? Certe istarum uniuersarum admirabilis Dei sermo est author, & causa reuera existimandus. Nam hic omnipotens & uerus Deus Dei sermo per omnia se diffundens, & sursum in sublimem, deorsum autem in profundum se facultate quadam corporis experte porrigit, & in latum longumque per hanc uniuersitatem pertinet, eam quasi larga manu comprehensam continet, constringitque: sequē ipse uelut instrumentum, quo undique in unum compingitur in eo defensus, essentiam corporum ratione, forma ac specie carētem, uir quāda soler- tissima

tilsima, exquicissimā torquet, ueratq; & ea qua sunt admodum disuncta, tanquam lapidibus frontatis ex una parte operis, ad alteram pertinenteribus in unum cogit. ipsum etiam solem, lunam, & cetera celestia luminaria ratione quādā inexplicabili gubernans, ad totius universitatis commodum quasi manū dicit. Idemq; ipse Dei sermo in terrā se demittens, uaria cululis generis animalia, multiplices quoq; & ad a specieū praeclaras plantarum formas procreat. Quinetū in profundo maris recessus penetras, nauentib; beluarū genus effinxit, ibiç infinitas & innumerabiles animantū omnis generis formas ac differentias progignit. Idem etiam ea qua sunt in utero concepta, intus tanquā in officina naturae perficit, animalisq; formā illis imperit. Ita porro fluitante & gravi humida essentia natura, primum in subtile tollit, deinde mutatione quādā dulcē efficiens, in terrā moderato lapsu demittit, temporibusq; certis ac definitis cam subministrat atq; uelut optimus agricultura, agros commode rigat, & humido cum siccō tēperato, eos rebus cuiuscq; generis & qualibet distributione cōcinnat, modo uenusti florib; uestiendo, modo herbarū formis cuiuscmodi illustrando, modo suauibus odoribus cōdindo, modo uariis fructuī generibus decorando, modo deinceps sapores ex illis ad gustum hominū oblectandum largiendo. Sed quid est quamobrem ipse sermonis Dei uitutes perse qui audeam, præfertim cū earum uis omnem mortalē cogitationē longē supereret remq; quā nemo efficeret aut cōsequi posset, aggrediat? Hunc quidem alij naturam universit, alij totius mundi animā, alij fatum, alij ipsum summum omnium moderatorem Deum nominare solent: resq; inter eā diuersissimas longissimeq; distantes, nescio qui pacto permiscendo, ipsam summum patris uitutē, quae cuncta moderatur, quāc; in genita est, ē sublimi in terram depressam, cum corporibus ac caduca materia cōmixtam, et inter res mortales medium interieciam uoluntur aſteuerant. Atq; hæc quidem isti ad hunc modum.

**Dei sermo o  
mnium bono  
r. m. author  
& causa.**

Diuina autem Sacraū literarū doctrina, eum summum omnium bonorum authorem & causam esse, omnem humanam comprehensionem superare aſtevit: & propterea neque uerbis describi, neque oratione exprimi, neque nomine appellari, neque uoce proferri, neque illa cogitatione percipi posse, neque corporibus, neque cōdo, neque aethere, neque illa parte uniuersi circumscriptum esse, sed ubique & extra omnia in arcuā & inexplicabili quendam cognitionis recessum sublimi & abſtrusum. Hunc solum uerum Deum agnoscendum diuina tradunt eloqua, qui & ab omni essentia corporeā secretus est, & ab omni seruili ministerio alienus. Quapropter ex ipso omnia, non autem per ipsum extitisse dicuntur: sed ipse uelut imperator intus in reconditis & inaccesib; adytis, lucem inhabens perpetuo inaccesibilem, sola libera & uoluntaria lumen potest omnia moderatur ac regit. Nam eo uolente existit, quicquid existit: & eo nolente, non existit. Vult autem omnia bona, quoniam ipsum bonum reuera ille ipse est. Deus autem sermo, per quem omnia, ab omni aeternitate benigno patre, tanquam à perenni & immenso fonte inſtar fluuij erumpens, fluit, omninoq; ad communem rerum universitatum salutem & conluerationem dimanat.

**Mens.** Atque ut exemplo in communī uita positio rem ante oculos statuam: mens nostra (qua in cernēdi sensu minime cadit, quāc; qua nā & qualis essentia sit, nemo homo unq; nouit) ueluti rex, q; intus in secreto suo cubiculo se cōtinet, sola que agēda sint, consilio p̄uidet: oratio, qua ex ea lata ereditur, & ex eius recessu nō aliter quam ex partē gremio ratione planē ineffabilis, et uia quādā, que uerbo explanari nequit, edita est, prima paterna sena et cogitationes omnis, dentūc; eaq; que erat in paternis penetralib; delibera palam predicat, resq; ipsa efficit ut cōſilia partēs ad omnīt aures perueniat, deinde

**Oratio men  
tis filia.**

qui orationis sunt facti particeps, uilitatē & fructum inde percipiunt. Et tamē mentē quaeſ ei in occulto abdita ab iſtrulaq; qua quidem orationis patens est, nemo unq; oculis aspexit. Eodem modo (imō uero nulla in imagine qui ei unius aut exemplari describi potest) perfectus Dei omnis regis sermo, ut pote unius filius, aut uerbis efficitur, neq; ex uoce aeris adūmeto efficta formataq; exprimi subſtituit, tanquā uirtus Dei, & Dei sapientia ex patris diuinitate & regno egreditur, quiq; bonū patris gerit, & cōmuniti omnium seruator est, omnia qua sunt uita participia sua gratia fluentis perfundit, & rationis sapientia, lucis, & omnīt honorū quasi ritus ex sua ipsius plenitudine deducens, nō modo ea qua ipsum quodāmodo cōtingit, inq; proximo sunt possita, rīta: ueritatem quālōgo intercallo distant, inq; terra, mari, aut si qua alia fides dominicūlū ue retū usq; ſituerantur. Quibus universis fines, regiones, leges, & ceras uelut hereditates praescribit: uaq; regia potestate, ea quā apta conuenientiaq; sunt, singulis tribuit, ſuppeditatq; & nōnullis orbis illos qui mundi vertice ſuperant, alij ipsum cōculum, quibusdā fides atheras, multis aeterni, non paucis terra ad incolendū aſsignat: deinde hinc in alia loca rufus tranſerit, singulas animantū uitas accurate distinguit, indoles & cōſuetudines morum alias alij impetrat. Victum & alimentū non modo quibus inſit ratio, sed his etiam quae eadē careant, quāc; ad uisum eorum qua habet rationē procreata ſint, preparat: & his uitę mortalī & caducā laigit uirū, illa imortalis uita participia redditio: omniaq; pro ſuo arbitrio, ut pote Dei sermo, efficit omnibus præſto ad eſt, omnia diuina uitranū & obtutū, in ſublime ad patrem ſublatō, pro illius uoluntate ac nutrītes inferiores, & quāc; ipi ſubstratæ ſunt, ap̄te & cōuenienter, uelut cōmuniſ om̄iū ſeruator, gubernat, ſe q; mediū quodāmodo interponit, & eſentiā am̄iorū habet, cum ea qua æterna eſt, coniungit. Quispe idem ipse Dei sermo, efficit omnibus præſto ad eſt, omnia diuina uitranū & obtutū, in ſublime ad patrem ſublatō, pro illius uoluntate ac nutrītes inferiores, & quāc; ipi ſubstratæ ſunt, ap̄te & cōuenienter, uelut cōmuniſ om̄iū ſeruator, gubernat, ſe q; mediū quodāmodo interponit, & eſentiā am̄iorū habet, cum ea qua æterna eſt, coniungit. Hic com munis omnīt ſator, cuius uires uniuersitati ſunt, pubefcunt: & imbris ab eo demissis, in omne tempus irrigat, recentem ac nouam indies uitidatē & pulchritudinem in lignē uniuersitatis aſterit. Hic uniuersitatis quasi habens manū prehensilē, eam paterno nutu recto cursu dicit, ingensq; totū mundi uelut nauigium gubernat, regitq;. Igitur ſumimus omnīt modera tor, ſiliū unigenitū, talem tamq; præclarū artificē, tanquā ſeruum excellentē ex leuitate pater progignens, eum mihi bonū plane maximū, largitus eſt: eumq; ipsius dico sermonē uelut animū in corpus inanīmū, naturāq; corporē rationē experit quodāmodo inclusit, & eſentiā forma, ſpecie, anima & figura carentē diuina eius uis illuminat, in eaq; uita inseuit. Quē quidē & intelligere, & mēte cōplecti debemus, in materia & elemētis, ex quib; corpora cōcreta ſunt, perpetuo inſidere, & uitā omnib; impattit: eumq; ipsius gemmē & lumen eſt à lumine ineffabili profumum: et licet unū eſentiā, ut pote ex uno patre geniti, multas tamen facultates in ſe cōtinere. Neq; tamen, quāq; multe partes mītiſ ſunt, propterea putandum multas eſte facultates quibus regitur, neq; quoniam multa ſunt creature, idcirco multos deos ſtatuerūt. Nam liberi ac posteri eorum, qui multitudinem deorum itudo perpe- inuexerunt,

**Deorū mul  
tuſ instituta.**

inxerunt, tanquam infantes animis, graui errore se implicabant, dum partes mundi in numeris deorum referret, atque adeo unum mundum in multis non alter dispergit, ac si quis hominem uno posito constitutor, oculos separatim hominem esse diceret, aures itidem aliam hominem, caput etiam alium, collum, pectus, humeros, pedes, & manus similiter: cetera præterea membras minutissimam distributa: sensu quoque facultates ratione distinctas, ad summam, in unum hominem esse complices affirmaret: sicut nihil aliud efficaret, quæ ut ipsius à la plenibus egregie irriteretur inservit. Atque idem de eo dicit poterit, qui ex viis mundi partibus infinitos sibi deos constituit: aut qui hunc mundum omnes habentem, & ex multis partibus constitutum effectum est ipsius Deum esse arbitretur, quicquid non intelligat diuinam naturam ex partibus non posse constare. Nam si concreta sit, & coagmentata, altero à quo coagmētetur egerentur, se est: atque diuina certe esse non potest, si ex multis constitut partibus. Etenim qua tandem ratione, cū ex diuersis dispensari debet rebus, quarum hęc meliores sunt, illae deteriores, cōpacta sit, simplex esse, partibusq; & coagmentatione care, mundi denique descriptioni sub aspectum cadentis antecellere queat. Quia propter ille ueritatis præcepta, clara uocis scilicet quodammodo clamat: Dei sermo qui est ante omnia, solus omnium seruator est. Deus autem generans author, qui dico exprimi nequit, cū solus omnium causa sit, ipsius sermons, ut pote unigenitus filii proprius pater dici potest, qui nullam causam seipso superiorē agnoscit. Quare solus ille Deus est: unigenitusq; eius filius omnium seruator ex eo editus, unus Dei sermo, qui per omnia permeat. Quem admodum lyra ex multis chordis constat, cūdemq; dissimilibus, quā hęc acutā sunt, illa graves, & hęc contenta, remissa illa, aliae autem inter media, omnesq; ad artem musicam apte admodum & concinna directa: sic si midus iste sub lenson cadens, ex multis partibus conficitur, coagmetatur, quarum natura partim frigida est, partim calida, humida partim, partim siccata, que inter se pugnat maximē ex quarum aequalib; temperatione, cum mundus affab; confiunctus sit, sit quasi instrumentum & opus præpotenter Deo dignissimum. At diuinus sermo neque ex partibus constat, neque ex rebus contrariaj concretus est: quippe quā & partibus caret, & coagmentatione alienus, quicquid scienter & pertinere uniuersitatis, ut ita dicam, instrumentū pulsans, tum suo parti, moderatori omnium, convenienter concentū, tum sibi decorū fundit. Sicut in unum corpus multa membra, uiscera & intestina se ē infinita copia sunt, unusq; solum animus qui per omnia diffunditur, mensq; una partibus & corpore vacans: sicq; in hac uniuersitate mundus unus, ex multis partibus constans. sermoq; Dei itidem unus qui nō multa solum, sed omnis potest, per quā omnia pertinet, & reuera dimanat, omnium denique author & causa est. Cum oculos ad uniuersum mundum intuendū adiçit, an non uides unum celum infinitas astrorum multitudines, quę in orbem torquunt, in se cōpletū? Et rursum unus esse sol, qui alia sidera, eorumq; omnium splendores sua largim manifestat luce obseruat obseruit. Eodem modo unius patris unus esse uerbum, benigni patris benignū filii necesse est. Quod si quis queratur quod plures non sint: italius etiam queri potest, quod nō sint plures toles, plures lumen, plures mundi, & de alijs rebus infinitis eodem modo id est: infantibus more, qui recte præclarę natura cōstitutas conatur peruertere. Quin enim ut in rebus sub aspectu cadentibus, sol unus uniuersum mundū sensibus cōprehēsum collustrat: sic in rebus mēte & intelligentia perceptis unus Dei sermo, qui oculis neutiquam aspici potest, quicquid omnipotens est, res illuminat unius ueritas. Quippe in homine etiā unus animus, & una eius facultas particeps rationis multarū quidē retū artifex est, nam is multiplici cognitione imbutus, & agrum colere, & fabricari nauem, & eadem gubernare, & edificare domum

*Colof. 1.  
Non citat lo  
cū Pauli ad  
uerbū sed at  
tingit solum*

domū aggreditur. Vnaq; in homine mens & ratio infinitas proprie sciencias capi. Etenim & geometriā & astronomiā tenet, & grammaticā, rhetorica & medicinæ præcepta tradit: inq; illis artib; quoq; quæ manū opera perficiuntur, uersatur. Atq; nemo haec tenus plures animos in uno corpore inesse aliquando existimat: neq; multas in homine essentias propterea insitas esse censuit, quod multarum scientiarum capax sit. Si quisquam forte malam lutu reperit, inq; ea deinde manu molita et subiecta animalis effigiem imprimit, & caput alia figura, alia autem manus & pedes, oculos rotulis alia, & genas similiiter alia, alia etiam aures, os, narres, pectus & humeros singendi arte exprimit, formetq; tametsi multe figure, partes, membracij in uno corpo re artificio non fabricata sint: non tamen propterea totidem effectores, quod sunt figuræ, existit, censere, sed unum omnino totius operis artificē agnoscere, eumq; laude & predicatione necessariō efferre debemus, qui unius rationis ui, unaq; facultate opus uniuersum construxerit. Idem etiam de toto mundo dici potest, qui cum unus sit, licet ex multis constet partibus, non tamen multas habuisse facultates, a quibus sit architectus, putandus est: neq; multiq; nominandi, sed una soleritissima Dei potentia, unaq; Dei sapientia qua cūca coagmentatur, contineturq; quæcūq; una ui ac uitiate per omnes res peruidit, per mundum uniuersum tranat, cuncta procreat, eis uitiat lagunt, uniuersis denique ac singulis corporib; elementisq; uaria subsidia adiumentaq; ex seipso suppeditata, existimanda. Parte ratione una etiam eadēcū lūcis ad solis impressio condenda est, quæ simul & aerē illustrat, & lumen porrigit oculis, & tactiōne calefacit, & terram fertilem feracemq; reddit, & aſſertiplantum incrementum, & temporis effectū uicissitudines, & siderum cursus regit, & cœlum in gyrum torquet, & splendore exornat mundum, & immētū denique Dei potentiam omnibus planam facit. Ita omnia una natūra ui perficit. Quinetiam natura ignis eandem habet rationem, nam eius ar *Sermonis* ignis natura, dorearum purgatur, liquefit plumbum, cera molitur, durescit lutum, humida arescit materia: totaq; diuera res ui ignea conficiuntur. Eodem modo *Dei us.* de Dei sermone rectore omnium dicere possumus. Ille nāq; per omnia per meat, in omnibus inest, per res cunctas, tam ecclēstes quam terrestres peruer gat, res abstrusas & a sensu oculorum remotas gubernat, ipsum solē, cœlum, mundum uniuersum, arcana quadam & inexplicabili ui regit, facultatēq; efficacē omnibus præfō adeat, per omnia denique incedit. Quinetiam sol, lunam & stellas, luce ex suo æterni luminis fonte hausta collustrat. Cælum uelut effigiem suę ipsius magnitudini simillimam maximeq; coherentem formauit, idemq; in perpetuum moderatur. Porro angelorum, spirituum, essentiārum mentes & ratione sola perceptārum, uite & lucis, sapientie & omnis uitritus, honesti & boni cuiuscq; potestates, supra cœli & mundi fastigium sitas, suis ipsius sapientia et diuinitatū thesauris compleat. Item quę una eademq; quasi architectā arte, tum elementis essentias suas, tum ceteris corporibus mixtiones temperationēq; suppeditare nunquam desit, iam uero formas, figurās, qualitatēsq; tum in animalibus, tum plantis: tum in animabimis ipsiā, siue rationis participes sunt illae quidem, siue experites, alias alio modo infinita varietate distinguit, omnibusq; omnia una ui subministrat, & perspicue ante oculos cuiuscq; proponit, unum hunc mundum tam apie & concinnē compactum constructumq; opus esse sermonis Dei, qui mundi opifex dicitur: non autem lyram, quæ uel ex septem choris, uel ex pluribus constat.

*Sermo Dei  
Deinceps causam, cur Dei sermo qui tā potens est ad homines descen  
dit, oratione explicare aggrediamur. Humanū genus quoniam p̄r men  
tis inscrita minime secum considerabat, istum Dei sermonem cœlo & terræ rit  
QQ præside-*

praesidere, eum ex ipsa patris diuinitate tanquam ex fonte editum esse, huic mundo praefo adesse, inq; eo uersari, claraq; sua prouidentia & cura erga Deorum multos homines indicia prabere: idcirco uenerandum Dei nomen soli, luna, celo, terram, fructus apud sideribus tribuerunt. Nec hic gradum sistebat, sed terram etiam, fructus ex ea editos, alimenta corporum cuiuscq; modi in decorum numero habuerunt: quippe Cereri, Proserpinæ, Baccho, & alijs his similibus simulachra fabricabant. Nec porto his contenti acqueuerere, sed sua ipsorum mentis cogitationes, & ipsam adeo istarum interpretari orationem, deos appellare non sunt ueritati ac mente Minerum, orationem autem Mercurium vocant: eiusq; facultates, quibus scientia percipiuntur, Mnemofynem, & certarum mufarum nominibus nuncupantur. Nec hic certe siue sua stultitia statuerunt, sed extra modum impietate progrebuntur, absurdæ ipsorum peruersitati in dies quasi accessionem adiungere, & suas animorum perturbationes (quas auersari rectaque ratione sanare oportuerat) in deos repudnere: ac non cupiditatem solum, & grauem illum intemperantemq; animo rum morbum, sed partes & membra corporis, qua homines ad turpia flagitia pertrahunt, nimurum Amorem, Priapum, & Venerum, qui sunt ad obvenerunt.

**Amor.** scenas uoluptates effusæ proclives, res denique alias de genere eodem, deos dicere coepuerunt. Nec hic sane ab illis desitum est, sed ad corporum ortus, & ad hanc fragilem, mortalemq; uitam prolapsi, homines mortales consolare, eos post mortem hanc usitatam & communem Heroes & deos nominare: quippe immortalem diuinamq; effentiam, ac utrum, circiter eorum monumenta atq; sepulchra obseruari iuspicati sunt. Nec adhuc eorum amētia exitum habuit: sed procedens longius, tum alia genera animalium ratione carentia, cuiuscq; modi, tum serpentes maximè uenenatos, sancta Del appellatione honorare. Nec hic celatum est, sed excisæ arboribus, & lapidibus e terra effossis, metallis etiam, ut aere, ferro, alijsq; eius generis materia conquisitus, primum effigies feciminarum, masculorum figuræ, ferarum etiam & serpentum species formare & effingere, deinde his honores adhibere. Nec in hoc nequitæ gradu confisterunt, sed simulachris in occulto delitescentibus, recessibus quoq; obscuris, malignis dæmonibus uisceræ antimantium subeuntibus, qui uictimatum libamenta & nitores uorant, deorum nomina tribuere. Progredi præterea ulterius, & præstigiariu[m] infandorum quasi uinculis, exercrandisq; & violentis cantibus incantationibus que potestates ab oculis seculas, perq; aerem uolitantes, sibi uelut afflores attrahere. Itemq; alijs alios mortales in deos referre. Nā Graci Bachum, Herculem, Aesculapium, Apollinē, nonnullosq; alios homines Heroum & deorum nominibus donauerunt. Aegypti, Horum, Iridem, Olympos, & homines hisce similes, deos arbitrati sunt: qui quidem eti propter eximiam & singulariæ suam sapientiam, Geometriæ, Astronomiæ, & Arithmeticæ inuentio[n]em sibi uendicabant: non tamen, sicut essent sapientes, nouerunt intellexerunt uel diuinæ potentie menfuram, uel quantum inter illam & naturam mortalem rationisq; expertem interfit, expendere ratione q; lustre. Quapropter omnes bestiarum deformium species, omnia animalium genera, serpentes etiam uenenatos, & feras agrestes, deos appellare non sunt ueriti. Phœnices, Melcantharum & Vlorum, & alios nonnullos mortales homines, eosq; ignobiles & abiectos, deos uocauerunt. Arabes itidem, Dafarin quendam, & Obdum: Geta Zamolxii: Mopison, Cilices: Thebani Amphiarau pro deo colebant. In alijs locis alij rursus alios, qui à natura mortali nihil differunt, sed reuera homines sunt, uenerabantur. Ad summam igitur, Aegypti, Phœnices, Græci, & uniuersum mortalium genus quod solum tadijs collustratur, tametli partes mundi, elementa, fructus qui è terra effertur,

**Minerva.****Mercurius.****Mnemofyne.****Muse.**

runtur, suas ipsorum perturbationes, furores dæmoniacos, uisa, & quæ his multo flagitiiora sunt, deorum adulteria, nefandos cum masculis concubitus, mulierum rapiones satis agnocebant: nihilominus tamen quameq; ciuitatem, pagū & regionem delubris, simulachris, & templis his rebus deicatis compleuerunt, moribusq; illis dijs simulibus animos suos perdidere. Itaq; tum deos, tum illos qui proxime ad deorum naturam accedebat, Heroas dico & bonos Genios, uerbo quidē apud illos audire licet, res tam ipsa penitus cum his nominibus pugnat. Nam rebus turbibus ac flagitiis honos ab illis tributus est. Quemadmodum si quisquam cum solem et lumina coelestia cuiquam demonstrare cecipit, nō in sublime oculos tollat: sed manibus deorum in terram demissis, & humi in solum protectis, in luto ac cenno uirtutis ac potestate coelestes inuestiget: sic humanum gênum mentis infectia, & nequam dæmoni fraude inductum, diuinam effentiam, quæ sola mente comprehenditur, quæq; supra cœli mundiq; uertice sita est, infra in corpore ortu, in mortalium perturbationibus, in morte deniq; inesse sibi persuasum habuit. Ac nonnulli èo uenerant dementia, ut resibi charissimas illis sacrificarentur, neq; sua ipsorum paternerent natura, sed ungenitos & charos suis liberis, furore & mentis alienatione impuli, macerarent. Atq; quid Homines sa crificandi mos.

**Amor.****Proprios li****beros mo****andi mos.****Amoses rex.**

& ciuitates uniuersitas, atq; adeo suas ipsorum ædes, suorum cæde & sanguine polluite. An non Graci harum rerum testes sunt: an non historia tota earundem commemoratione referta est? Phœnices enim quotannis charos & unicorum liberos Saturno immolabant. Idem a Rhodijs erat facitatu: quippe pepridie Non. Maij homines macerabant. In Salamini etiam intra unum ambitum delubri Mineræ Agraulidis, & Dionidis, uir quidam incedens, ter at circuilo circuitu: cuius deinde pectoris sacerdos confinxit hasta: post in rogo aceruato extracto totum cremauit. Itemq; cedes hominum, que in Aegypto siebant, uix numerari possunt. Nā Heliopolis tres homines in dies singulos sacrificabant: pro quibus Amoses eorum rex, cum rem crudelē elie & plane immanem intelligeret, totidē homines cereos immolari præcepit. Quicquidam in Chio, Onadio Bacco hominem diceret offerebat: & in Tenedo eodem modo. Porro Lacedæmoniæ uictimam ex hominib. confessam immolarunt. Idem factū fuit a Cretenib, qui Saturno hominem sacrificabant. Laodice quoq; que est urbs Syrie, uirgo quotannis olim Minervæ immolari solet: iam uero ceruus. His accedit Lybies & Carthaginenes, qui hominibus sacrificâd deos suos & dæmonas placare aggredisunt. Arabes etiam in annos singulos puerum ex sacrificabat, quem subter aram sepeliuerat. Itemq; omnes Gracos ex communi quadam consuetudine hominem prius macerasse, quād ad bellum exirent, manifestò docet historia. Thracæ præterea & Scythes idem fecisse constat. Athenenses quoq; filias Leonis, & Erethei filiam macerata fuisse commemorant. Quin adhuc etiam Megalopoli in die festo louis Latriarij hominem interfici, nemini obclu- rum est. Itas res ita se habere, philosophi probatissimi suis testimonij confirmant. Dio dorus etiam, qui historiam ex uarijs bibliothecis collectâ breuiter complexus est, memorat, Lybies ducentos nobilissimos pueros Saturno palam sacrificâ, & nihilominus tamē trecentos alios sacrificio addidisse. Porro Dionysius rerum à Romanis geslaris scriptor, narrat ipsum louem & Apollinem (hos enim nominat) in Italia ab originibus petuisse, ut homines ipsi immolarentur, eos autem hanc rem rogatos, omnium quidem frumentum decumas dijs illis sacrificasse: sed quoniam homines sacrificare recubabant, in ciuias cu[u]isque generis calamitates incidisse: nec prius illis malis fuisse liberatos, quam ex suis decimorum quemque hominem immolasset.